

THE FOUR HORSEMEN

RICHARD DAWKINS
CHRISTOPHER HITCHENS
DANIEL DENNETT
SAM HARRIS

Vertaald door Pon Ruiter

MAVEN
PUBLISHING

INHOUD

Stephen Fry 9

Voorwoord

Richard Dawkins 22

De hoogmoed van het geloof, de nederigheid van de wetenschap en de morele moed van het atheïsme

De wetenschap wordt vaak verweten dat ze arrogant beweert alles te weten, maar die kritiek snijdt geen hout.

Daniel Dennett 50

Laat het de burenen weten

Iedereen die in de tekst van ons gesprek op zoek gaat naar een monolithisch gedeeld geloof of om politieke redenen genegeerde tegenstrijdigheden, zal bot vangen.

Sam Harris 60

In goed gezelschap

Is er een verschil tussen om goede redenen in iets te geloven en dat om de verkeerde redenen te doen?

The Four Horsemen 69

Het gesprek

*Richard Dawkins, Daniel Dennett, Sam Harris,
Christopher Hitchens*

Woord van dank 149

Over de auteurs 151

VOORWOORD

STEPHEN FRY

10 ‘Geloof jij in God?’

‘Een vraag van weinig of geen belang. Welke god? Ganesha? Osiris? Jupiter? Jehova? Of een van de tienduizenden godheden die elke dag weer door animisten worden aangeropen?’

‘Oké, oké. Als je persé goochem wilt doen: maakt niet uit welke god.’

‘De vraag is dus of ik geloof in maakt niet uit welke god.’

‘Kijk, er is een schepping. En dus moet er ook een Schepper zijn. Niks ontstaat zomaar uit het niks. Er moet iets zijn wat het allemaal in gang heeft gezet.’

‘Ik vergeef je je onverantwoorde gebruik van “En dus” en ga met je redenering mee, gewoon uit beleefdheid. Kijken waar we uitkomen.’

‘Dus dat vind jij ook.’

‘Wat vind ik ook?’

‘Dat er een Schepper moet zijn.’

‘Dat heb ik niet gezegd, maar ik wil best met je meedenken om te zien waar we dan uitkomen. Wie ís die Schepper die volgens jouw redenering wel móet bestaan?’

‘Dat kunnen we niet zeggen.’

‘En, belangrijker nog, wie heeft deze Schepper geschapen?’

‘Dat is een raar antwoord.’

‘Maar je zei net dat niks zomaar uit het niks ontstaat en dat iets het allemaal in gang moet hebben gezet. Waarom mag ik dat principe niet gebruiken om de vraag op te werpen waar jouw Schepper vandaan komt?’

‘Je moet toch toegeven dat liefde en schoonheid niet te verklaren zijn aan de hand van de wetenschap. Dat er iets anders moet zijn.’

We hebben tijdens onze studie allemaal verhitte, pedante en eigenlijk futiele gesprekken gevoerd. Eindeloos gekibbel over *Turtles all the way down** en elkaar uitdagen om iets te bewijzen waarvoor geen bewijs te vinden is, tot laat in de avond, en met een flinke slok op. We hebben allemaal geluisterd naar wat gelovige leeftijdgenoten dan zeiden, eerst door er maar half begrepen wetenschappelijke dingen bij te halen: ‘De kwantumfysica bewijst zelf dat we nergens zeker van kunnen zijn.’ En die dan verachtelijk af te wijzen: ‘De wetenschap heeft heus alle antwoorden niet. Ze weten niet eens waar het grootste deel van het heelal uit bestaat. En het zijn toch alleen maar theorieën.’

.....

* Young adult-boek van John Green, in Nederland verschenen als *Schildpadden tot in het oneindige* (Gottmer, 2017) (vert.)

THE FOUR HORSEMEN

Ook doet de 'Echte Schot'-drogredenering nog steeds opgeld.*

'Het boeddhisme kan ons veel leren. Het heeft echt positieve psychologische en cognitieve waarden in huis.'

'O, je doelt natuurlijk op de boeddhistische monniken die het Birmees leger hebben geholpen bij het verdrijven van en de genocide op de Rohingya.'

'Maar dat waren geen echte boeddhisten.'

12

Zulke gesprekken vinden elke dag plaats, en het is belangrijk dat dat gebeurt. De argumenten en tegenargumenten kunnen op den duur vermoeiend en agressief worden en ontaarden in zeurderige cirkelredeneringen, maar we mogen niet uit het oog verliezen dat het een belangrijk onderwerp is en dat de beweringen van theïsten, religieuze ijveraars en gelovigen tot de zwaarstwegende argumenten behoren waar iemand mee aan kon komen. Op wat voor gebied dan ook. Je hoeft niet te zijn gepromoveerd of Thomas a Kempis gelezen te hebben, of de Koran, het Boek van Mormon en de leer van Siddharta Gautama** (of *The origin of species* en *Principia mathematica*) om mee te kunnen doen aan al dat gekibbel en gebekvecht. Maar het is echt héérlijk om mee te kunnen luisteren met vier mensen die dat allemaal wel hebben gelezen. Dat kietelt het brein, streelt de ziel en verwarmt het hart. Dankzij dit boek kun je luisteren naar vier mannen die

.....

* 'Ben jij een Schot? En je houdt niet van whisky? Nou, dan ben je geen échte Schot.' (vert.)

** De eigenlijke naam van de Boeddhya. (vert.)

heel goed hebben nagedacht en fel strijd hebben geleverd (want ze zijn publiekelijk beschimpt en over de hekel gehaald op een manier die niet veel intellectuelen te beurt valt) en toch geestig zijn gebleven en hun gevoel voor humor en proportie niet zijn kwijtgeraakt.

Wie zijn deze Vier Musketers van de Geest? Wat willen ze met ons en de wereld? Waarom zou dat ons iets kunnen schelen?

Ik stel ze een voor een aan u voor.

Sam Harris (Aramis) is neurowetenschapper, moralist, auteur en een enthousiast beoefenaar van Braziliaans jiu-jitsu (een vechtsport die bekendstaat om zijn klemgrepen en felle grondgevechten). Hij is al even goed in vormen van meditatie die op een Engelsman van mijn kaste onbegrijpelijk en buitengewoon gênant overkomen. Als ik ‘mindfulness’ zeg, krijg ik al een kleur. Zijn invloedrijke boeken, *The end of faith* en *Letter to a Christian nation*, zijn gevolgd door *Waking up*, waarin hij verkent hoe moraliteit en spiritualiteit ook buiten een religieuze context tot bloei kunnen komen.*

13

Daniel Dennett (Athos) is filosoof. Misschien wel de bekendste filosoof van deze tijd. Een paar jaar geleden zou dat net zoiets zijn geweest als van iemand zeggen dat hij dé topper op het gebied van de vloeistofmechanica of de coleopterologie

.....

* In Nederland verschenen als *Van god los* (Arbeiderspers, 2007), *Brief aan een christelijke natie* (Arbeiderspers, 2007) en *Het huidige moment* (Nieuwezijds, 2014) (vert.)

was, maar tegenwoordig zijn filosofie en de vertakkingen daarvan helemaal *hot*. Steeds meer mensen kiezen het als bijvak. Een kop in een tijdschrift voor alumni van de University of California in Berkeley verwoordde dat fraai: ‘Filosofie steeds populairder: Studenten ontdekken dat het meer is dan “een interessant pad richting armoede”’. Professor Dennett schrijft over de geest, evolutionaire biologie, vrije wil en nog veel meer. Zijn boek *Breaking the spell: Religion as a natural phenomenon** veroorzaakte een hoop gekakel in academische, intellectuele, religieuze en politieke kippenhokken. Samen met Asbjørn Steglich-Petersen heeft hij *The philosophical lexicon* geschreven, wat hem eeuwige roem zou moeten brengen. Net als Einstein, Noach en de Kennedy’s zit professor Dennett graag op het water.

14

Richard Dawkins (d’Artagnan) heeft meer dan één generatie kennis laten maken met evolutiebiologie en het darwinisme. Zijn boeken *The selfish gene* en *The blind watchmaker*,** die in het Engelse taalgebied keer op keer zijn herdrukt, blijven inspireren, informeren en verbazen. Als bijzonder hoogleraar in Oxford is hij over de hele wereld befaamd geworden als scepticus, ‘gepassioneerd rationalist’, ‘trotse atheïst’ en geestige ontmaskeraar van charlatans en neppers met pseudo-wetenschappelijke flutargumenten. Hij is ook een van onze

.....

* In Nederland verschenen als *De betovering van het geloof; religie als een natuurlijk fenomeen* (Olympus, 2009) (vert.)

** In Nederland verschenen als *De zelfzuchtige genen* (Olympus, 2009) en als *De blinde horlogemaker* (Olympus, 2009) (vert.)

meest vooraanstaande ethologen en biologen. Hij heeft ons de term ‘meme’ geschonken en niet alleen onze inzichten versterkt in wat het genotype is, maar ook die in het fenotype, het hele evolutionaire pakket waaruit het leven bestaat. Zijn Richard Dawkins Foundation for Reason and Science is een bolwerk van de vrije gedachte.

Christopher Hitchens (Porthos) was (en het zal me altijd tot treurnis stemmen dat ik de verleden tijd moet gebruiken) journalist, essayist, polemicus, tegendraads denker, debater en politiek historicus. Door het bovennatuurlijke gemak waarmee hij debatteerde, zijn brede kennis, uitzonderlijke geheugen, diabolische geestigheid, brutaliteit en panache werden debatten en discussies naar een ongekend niveau getild. We mogen blij zijn dat dit kind uit de jaren zestig en zeventig de YouTube-tijd heeft gehaald en dat veel van de vlammende vertogen waarmee hij domme, boosaardige, en slecht geïnformeerde opposenten om de oren sloeg in cyberspace voortleven. En die vlammende vertogen zijn uiteraard ook te vinden in zijn vele artikelen, essays en boeken.

15

Richard Dawkins geeft de context van dit gesprek tussen The Four Horsemen uitstekend aan in zijn bijdrage aan dit boek, maar het kan geen kwaad om nog even te memoreren dat het viertal samen nieuw terrein heeft verkend, overal debatten in gang heeft gezet, bij een hele generatie het humanisme en het seculiere denken een impuls heeft gegeven en het altijd al aanwezige, maar de laatste tijd steeds sterker wordende vermoeden heeft verwoord dat de minst po-

THE FOUR HORSEMEN

satieve aspecten van het geloof – van nep-genezingen door de ‘kracht van het Woord’ tot moorddadig martelaarschap – niet los gezien kunnen worden van wat elke religie in de kern van de zaak is. Dat deden ze door hun enorm invloedrijke boeken: Hitchens met *God is not great: How religion poisons everything*, Dawkins met *The God delusion*, Harris met het hierboven al genoemde *The end of faith* en Dennett met *Breaking the spell*.^{*} Die boeken verschenen rond het nieuwe millennium, een periode waarin in de Verenigde Staten het christelijke fundamentalisme steeds meer aan kracht won en in de islamitische wereld een bloedig jihadisme opgeld deed.

16 De keizer paradeerde al eeuwen voor ons langs, en het werd tijd dat iemand de wereld duidelijk maakte dat hij geen kleren aanhad. De reacties waren zoals te verwachten heftig. De vier werden mediasterren en kregen uitnodigingen voor allerlei debatten en meer. Maar er volgde een contrareformatie. Gelovigen van allerlei slag, van wie het merendeel zo te horen de boeken niet had gelezen,^{**} leverden fel strijd tegen deze nieuwe stemmen:

.....

* In Nederland verschenen als Hitchens: *God is niet groot – hoe religie alles vergiftigt* (Meulenhoff, 2011), Dawkins: *God als misvatting* (Nieuw Amsterdam, 2007) en Dennett: *De betovering van het geloof* (Olympus, 2009) (vert.)

** Nee, dan The Four Horsemen, die in dit boek overtuigend aantonen over een diepgaande kennis van Bijbel en Koran te beschikken, en ook theologisch van wanten te weten.

‘Dat nieuw atheïsme is zélf een religie.’

‘Die nieuwe atheïsten zijn zélf fundamentalistisch bezig.’

‘Hoe dúrven ze mensen te beledigen en te kwetsen voor wie religie een bron van troost en steun is?’

‘Lenin en Stalin hebben in de Sovjet-Unie het atheïsme ingevoerd. Je weet toch hoe dat is afgelopen?’

‘Ze definiëren alle mensen aan de hand van het gedrag van de moreel verwerpelijste mensen.’

Dat soort beschuldigingen – natuurlijk zijn het beweringen, en geen argumenten, luister maar eens naar die wrokkige verwijten over hooggestemde zielenpijn – werden aangevoerd alsof daarmee alles was weerlegd waar het nieuw atheïsme voor stond. Na duizenden jaren van alleenheerschappij, onderdrukking en censuur wisten de woordvoerders van het geloof zich op wonderbaarlijke wijze voor te doen als slachtoffers van wreed verbaal wangedrag, snobistische pesterijtjes en intellectuele vervolging. Tegen die achtergrond vond dit gesprek plaats.

Het eerste onderwerp waarover Dawkins, Dennett, Harris en Hitchens praten is dat kwetsen – de hoeders van het geloof voelen zich gekwetst zodra hun beweringen en praktijken redekundig worden getoetst aan de hand van ratio, geschiedenis en wetenschap. Als je leest wat The Four Horsemen over dit onderwerp zeggen, besef je dat alle gesprekken over ideologie of geloof deel uitmaken van het religieuze discours. Zaken als vrije meningsuiting, godslastering, heiligschennis en ketterij staan in rechtstreeks verband met onze verre van Heerlijke Nieuwe Wereld met zijn culturele oorlogen, wilde

THE FOUR HORSEMEN

beschuldigingen, naming and shaming, boycotts en de alles-verpestende zwerm ongedierte die sinds het jaar nul kakekend, stekend en bijtend wordt uitgebraakt door de doos van Pandora van de sociale media.

Ja, The Four Horsemen kunnen bijtend en bijna wreed zijn als ze de vliegen die hun het leven zuur maken van zich af meppen, maar ze houden zich altijd aan de regels. De regels die voor elke intellectuele activiteit gelden, of die nu wetenschappelijk van aard is of juist niet, komen eigenlijk op één gouden principe neer: laat beweringen testen op het aambeeld van logica en verifieerbare feiten. Als een argument valide wil zijn moet het rationeel en empirisch kloppen.

18 Dat wil niet zeggen dat de Nieuwe Atheïst een kille, gevoelloze Mr. Spock moet zijn. De ervaring wijst uit dat vele aanhangers van een geloof oprecht zijn. Het is volstrekt redelijk en legitiem om te speculeren of de leerstellingen van een religie wel op waarheid berusten, maar het is niet de bedoeling de spot te drijven met gelovigen of hun geloof te ondermijnen. In *Een eenvoudig hart* van Gustave Flaubert zien we de oude Félicité, die geknield de rozenkrans bidt en vol devotie naar het glas-in-loodraam boven het altaar kijkt. Die gaan we niet beschimpen. Maar de kardinaal in zijn paleis, die klakkeloos de dogma's van het Vaticaan doorgeeft, dogma's die zorgen dat Félicité op haar knieën blijft zitten, de wijnvoorraad van de kardinaal op peil blijft en de bevolking onder de duim wordt gehouden met onzinnige decreten en eschatologische donderpreken – daar mogen, nee, moeten we onze pijlen op richten. Kritisch onderzoek naar de legitimiteit van beweringen die invloed hebben op scholen, wetten en

beleid hoeft zich niets gelegen te laten liggen aan mogelijk gekwetste gevoelens.

De vraag of God al dan niet bestaat is een primaire kwestie, maar bij debatten maakt hij algauw plaats voor secundaire kwesties. Een greep:

Misschien kun je het geloof en de gedachte dat er een hiernamaals is, ook al berusten die op beweringen waarvoor nooit bewijzen zijn gevonden, toch als positieve krachten zien.

Misschien bieden ze wel een morele richtlijn en een ethische code. Als die er niet waren, zou de wereld een wreed, chaotisch oord zijn. Veel principes waaraan we ons houden, zijn metaforisch van aard. Waarom kunnen we dan niet een religieuze denkwijze aanvaarden, ongeacht of die op waarheid berust of niet? Als houvast in een relativistische cultuur, die zware klappen heeft opgelopen door het verdwijnen van structuur, hiërarchie en zingeving.

En hoe staat het met het spirituele, het goddelijk-sacrale dat wij allen voelen? Kun je zonder met je ogen te knippen ontkennen dat er een gebied is dat ontoegankelijk is voor de ratio, getallen en microscopen?

Het Onverschrokken Viertal stort zich energiek op die secundaire zaken. Ze gaan niet zo ver dat ze zich scharen achter het onbevredigende NOMA-voorstel van Stephen Jay Gould. NOMA (Non-Overlapping Magisteria) komt neer op: 'Geef de wetenschap wat de wetenschap toebehoort en geef religie al het andere.' Maar alle vier vinden ze zonder meer dat de we-

THE FOUR HORSEMEN

reld, de kosmos en de mens sacrale verschijnselen vertonen en ervaren. Dat is geen wezenlijke concessie, want het woord 'sacraal' bergt niet het bewijs voor het bestaan van een godheid in zich.

20 Het fijne van dit gesprek is dat alles wat elk van de vier deelnemers te zeggen heeft over religie en atheïsme, wetenschap en gezond verstand, evenzeer van toepassing is op de netelige onderwerpen van deze tijd. Als je naar de dialogen tussen Dawkins, Harris, Dennett en Hitchens luistert, besef je dat uit onbevooroordeeld onderzoek, vrijmoedig denken en het onbelemmerde uitwisselen van ideeën een rijke oogst voortkomt. Maar wie had ooit kunnen denken dat de toekomst van deze basisprincipes van de verlichting, voor de hand liggend en onontkoombaar tegelijk, nog bij ons leven bedreigd zou worden door schrille onverdraagzaamheid vanuit beide kanten van het oude politieke spectrum, en daarnaast door onze eigen angst, gemakzucht en misplaatste wellevendheid? Juist doordat dat gevaar zo tastbaar is, verschijnt dit boek precies op het goede moment en is het zeer welkom. Hopelijk zullen ook nieuwe generaties zich laten inspireren door de glamour en de glorie van de Vier en zal de vrije gedachte zich, waardig en waardevol, openlijk en vaardig verwoord, blijven laten gelden.

Eén voor allen, allen voor één.

